

ZİLE TARİHİ

Kuzey Anadolu'nun son amfi tiyatrosu
Bölgedeki tek örnek olan Roma amfiyatrosu

Zile, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biridir. M.Ö. I. Yüzyılda yaşayan Amasyalı tarihçi Strabon'a göre Zile, M.Ö. 1600 yıllarında Ninova Melikesi Semiramis tarafından kurulmuştur.

Semiramis, güzel bir cariye iken BELH şehrinin kuşatılması sırasında gösterdiği dirayet ve yiğitliği sonucunda, Asur Hükümdarı NİNUS' un takdirini kazanmış ve onunla evlenmiştir.

Anadolu'daki iki yığma kaleden birisi olan Zile Kalesi

M.Ö. 1916 yıllarında kocası NİNUS'u zehirleyerek Asurların yönetimini ele geçirmiştir. Bu hesaba göre Zile 4000 yıllık bir tarihi geçmişe sahiptir. Zile kalesinin Roma kumandanı SULLA tarafından yaptırılmış olması veya burada AMANOS Mabedi'nin bulunması ve muhterem anlamına gelen SİLLA denmesinden dolayı, Zile'nin ismi zamanla ZELA - ZİLE şeklini almış olabilir.

Tarihçi CHARLES TEXIER'e göre, STRABON eserinde ZELA'dan bahseder. Hüseyin Hüsamettin Efendi'nin Amasya Tarihi'nde bu yerleşim yerinin Togait Hükümdarı HARKAR HAN tarafından önemli bir yer haline getirildiği, muhterem anlamına gelen SILAY adının verildiği zamanla ZELA - ZİLE şekline dönüştüğü yazılıdır. Ali Danişment Tarihi'nde, Mirkatel Cihad'da Zile'den "KIRKIRİYE" diye bahsediyor.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre "1643" burada halı ve kilim dokumacılığının ileri gitmesinden dolayı şehrin bu adı aldığı belirtilmektedir. Kısaca; Zile isminin nereden

geldiği hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Ancak, Amasyalı STRABON'un tarihçi ve coğrafyacı olması ve Zelitis - Zela ismini eserinde kullanması, bu kelimenin çok eskiden beri kullanıldığı izlenimini vermektedir. Ayrıca, Zile'nin 29 km güney doğusundaki Maşat Höyük'de bulunan belgelerin incelenmesi sonucunda, Ord. Prof. Şevket Aziz KANSU ve aynı buluntulara dayanarak Şemsettin GÜNALTAY, Anadolu isimli eserinde Eti Medeniyeti'nin bugünkü Zile'ye kadar yayıldığından bahsetmektedirler. Bu durumda Zile, Maşat Höyük kazılarında bulunan tabletlerden elde edilen bilgilere göre; Orta Anadolu'da başlayıp kuzey doğuda Yeşilirmak havzası boyunca sıralanmış Hitit yerleşim merkezlerinden biri olan "ANZILIA" olmalıdır.

Maşathöyük

Yine farklı kaynaklarda "Zela, Pontus içlerinde İris nehrinin sol kıyısında Galatia sınırı yakınlarında, Semiramis tepesi üzerinde yer alan içinde Pers tanrıları Omanus, Anadatus'un yanı sıra Ermenilerin de saygı gösterdikleri bereket tanrıçası Anaitis'e ait bir tapınak bulunan antik bir tapınak kentinin adıdır.

Anadolu içlerine ticaret amacıyla gelen Asurlu tüccarların duraklarından birisinin adı Durkhamit olup, asırlar sonra Hitit yazıtlarında Durmitta adıyla geçmektedir. Pers kralı Büyük Kyrus MÖ 6. yüzyılda Kapadokya'yı fethettiğinde buraya İran su tanrıçası Anahita adına büyük bir tapınak inşa ettirmiş ve Zelonitis adlı başrahibe kısmi otonomi vermiştir. Strabon, bu tapınağın Kapadokya'yı yağmalayan Sakalar'ın geceleyin yağmaladıklarının keyfini çıkaracakları bir eğlence düzenledikleri sırada Pers ordusunun baskınına uğrayarak yok edildiğini, Persler'in zafer kazandıkları bu mevkide sunağını Omanus ve Anadatus ile paylaşan bir Anahita tapınağı inşa ettiklerini bildirmiştir." Denilmektedir.

Persler bu mabet çevresinde; her yıl son baharda, geleneksel "SAKAİA" şenlikleri ve taç giyme törenleri yapardı. 40-50 bin kişinin törenlere katıldığı rivayet olunmaktadır. Her yıl yapılan ayinlerle, Zile'nin ticari önemi artmıştır. Deir veya Deyr denen bu törenler zamanla asırlardır devam eden Zile Panayırını oluşturmuştur. (18.yy. da Anadolu'da Divan Karan ile kurulan Ulusal 6 panayırdan birisi olan Zile Panayırına Anadolu'nun her yöresi ve Suriye'den tüccarlar gelirdi. Diğer panayırlar ise İzmir-Buca, Balıkesir-Çan ve Gönen, Ankara-Yapraklı, Amasya)

Zela bronz sikke MS 193-217 (16.11gr). Ön yüzde Septimius Severus'un karısı Julia Domna'nın portresi arka yüzde 6 sütunlu tapınak tasviri

Zile, krallara bağımlı bir şehir gibi değil, İran tanrılarına adanmış ve piskopos tarafından bizzat yönetilen bir tapınak gibi kabul ediliyordu.

Anadolu'nun en eski çağlarından beri kullanılan yolların kesişme yeri olan Zile önemli bir yerleşim yeridir. Bakır Çağı'ndan beri batı kültürü ile ilişkili olan Zile'de Frig, Hitit, Asur, Pers, Pontus, Roma, Bizans yönetimleri hâkim olmuş, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmesini takiben 1073 yılında Danişmentliler yönetime geçmiştir.

M.Ö. 8. yüzyılda, Kral Gordios önderliğinde, Frigler güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra kral Midas'ın yönetimi altına giren Frigya Devleti, Zile'yi Masat Höyük'ü ve Samsun yakınındaki Akalın'ı da alarak Tokat'ın önemli bir bölümünü ele geçirmiş oldu.

Pontuslular zamanında Zile, Amasya ile birlikte önemli bir merkezdir. Abdizade Hüseyin "Amasya Tarihi" adlı eserinde, Zile'deki su yolları ve kaleden yeraltına inen su yolunun Amasya'daki ile aynı zamanda yapıldığının yazılı olduğunu belirtmektedir. Roma İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Pontuslular ile Roma ordusu arasında, Zile yakınında Yünlü ile Bacul köyleri arasındaki Altağaç mevkiinde yirmi yıl ara ile iki savaş yapılmıştır. İlkini M. Ö. 67 yılında Pontuslular kazanmıştır. İkincisinde Sezar, M. Ö. 47 yılında aynı yerde Pontus Kralı Pharnakes'i yenerek Zile'yi (Zela'yı) ele geçirmiştir. Sezar bu kesin galibiyetini Roma'da bulunan arkadaşı Amintius'a tarihin en kısa ve anlamlı mektubu olan "Veni Vidi Vici" yani "Geldim Gördüm Yendim" sözleriyle bildirmiştir. Bu sözlerini bir taşa yazdırdığı ve Zile Kalesi'nde zafer töreninde plakettele resmigeçitte taşıttırdığı söylenmektedir.

Zile, Romalılar döneminde eyalet haline getirilmiş, Bizanslılar zamanında da İstanbul'u kuşatmaya giden Arap ordularının yolu üzerinde olup birkaç kez el değiştirmiştir. Danişmentliler zamanında Müslümanların eline geçen Zile, Eretna Beyliği ve Kadı Burhaneddin yönetiminden sonra 1397 yılında Yıldırım Beyazıt zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemde Tokat ve Zile Sivas sancağına bağlı birer kaza idi.

